

#### Zitierhinweis

Bečka, Jan: Rezension über: Maurus Reinkowski / Gregor Thum (eds.), *Helpless Imperialists. Imperial Failure, Fear and Radicalization*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013, in: *Český časopis historický*, 2014, 1, S. 143-146, DOI: 10.15463/rec.1189725908

# český časopis historický

#### copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

vztah k mimopražským oblastem je nicméně příznačné, že hlášení vojenského správce z Trutnova o zásobovací situaci (s. 55) je v poznámkách nazváno hlášením „z Turnova“ (s. 174).

Knihu uzavírá resumé v angličtině, poznámky, seznam deseti dobových vyobrazení, vhodně doplňujících text (proto by ovšem bylo přínosem, kdyby jich bylo více), přehled pramenů a literatury a jmenný rejstřík.

Život na příděl přesvědčivě zachycuje proměny, jimiž prošlo dělnické prostředí v jednom ze zlomových období našich dějin. Snad se stane impulzem pro nové zpracování válečné minulosti dalších sociálních skupin, jednotlivých míst a regionů, jež může tento koncept, založený na představách kulturní antropologie, prověřit i obohatit. Nad rámec popisovaného období kniha v závěru rovněž upozorňuje, že „fantazma absolutní racionalizace společnosti“ nás ovlivňuje dodnes...

Ivo Rejchrt

Maurus REINKOWSKI – Gregor THUM (eds.)

*Helpless Imperialists: Imperial Failure, Fear and Radicalization*

Göttingen-Bristol (CT), Vandenhoeck & Ruprecht 2013, 211 s., ISBN 978-3-525-31044-1.

Slovo imperialismus, případně imperialista, evokuje ve většině lidí celou řadu konotací a dojmů, většinou výrazně negativních. S vrcholným obdobím koloniální expanze evropských velmocí (a částečně i Spojených států amerických) v druhé polovině devatenáctého století je spojeno násilné obsazování rozsáhlých území v Asii a Africe, jejich hospodářská exploatace, a často brutální potlačování odporu místního obyvatelstva. Autoři publikace o „moci a bezmoci imperialismu“ neusilují o revizi tohoto pohledu na imperialismus, nabízejí však zároveň pohled z jiného úhlu – pohled na dlouhodobou vnitřní nestabilitu a nejistotu imperialistů, na jejich vytrvalou, ale nepřilíhající úspěšnou snahu skloubit vysoká očekávání svých metropolí se skutečnou situací v koloniích či periferních oblastech říše, a na důsledky těchto snah pro „kolonizovaná“ území i pro imperiální velmoci jako takové.

Jak sami autoři připouštějí, je představa „bezbranného imperialisty“ poněkud provokativní (s. 7). Co se týče vojenské síly, míry vědecko-technologického rozvoje a materiálních zdrojů, nepředstavovala území připojovaná ke koloniálním říším či periferní, méně rozvinuté oblasti, pro imperiální moc zpravidla vážnější konkurenci. Imperiální zkušenost má ovšem ještě jinou, obtížněji postižitelnou stránku. Představitelé ústředních vlád, vyslaní do zámořských kolonií či na samotné hranice říše, si často jen s obtížemi zvykali na zcela odlišné kulturní prostředí, mentalitu ovládaného národa a v neposlední řadě i na klimatické podmínky. Mnohé z nich vyčerpala adaptace na nezvyklou situaci natolik, že se u nich začaly objevovat problémy nejen fyzického, ale i psychického rázu. Vědecký i společenský diskurs druhé poloviny devatenáctého a počátku dvacátého století toto nebezpečí velmi ostře vnímal a argument o škodlivosti pobytu v tropických klimatech se stal i jedním z *leitmotivů* odpůrců koloniální politiky (viz např. s. 125). V rovině metaforické pak lze o pobytu a službě v imperiálních državách skutečně hovořit jako o cestě do vlastního podvědomí, kde „vnitřní Afrika“ představuje onu dosud nepoznanou a hluboko ukrytou součást osobnosti „imperialisty“, která se vymyká racionálnímu chápání a kontrole (s. 116).

Publikace obsahuje kromě úvodu celkem osm příspěvků od různých autorů. V tomto případě se nedá hovořit o kapitolách, jelikož každý textový segment je zaměřen na jiné téma a je strukturálně koncipován odlišně od ostatních. To ostatně není překvapující, jelikož tato kolektivní monografie (pro kterou by asi bylo vhodnější označení sborník) je *de facto* spíše seřazeným

a formálně sjednoceným souborem výstupů z vědecké konference<sup>1</sup> než výsledkem společné práce výzkumného týmu. To má své výhody i nevýhody. Na jednu stranu se čtenář může blíže seznámit s více různými aspekty „bezmocného imperialismu“, na straně druhé zvolený přístup ve většině případů znemožňuje komparaci stejného problému u jednotlivých imperiálních velmocí, která by nepochybně byla zajímavá a přínosná.

Kromě úvodní studie Jörna Leonharda (s. 21–46), která je svým zaměřením spíše obecnějšího charakteru a snaží se nabídnout průřezový, byť stručný popis některých tendencí společných více imperiálním velmocím (zavádění povinné vojenské služby, sčítání obyvatelstva a mapování ovládaného území, využívání symboliky panovníka coby integračního prvku mnohonárodnostních říší, podpora rozvoje dopravní a komunikační infrastruktury), jsou ostatní příspěvky věnovány újeji vymezeným, partikulárním tématům. S ohledem na to, že většina autorů se věnuje výzkumu německých dějin, a že publikace vyšla pod záštitou School of History at the Freiburg Institute of Advanced Studies (FRIAS),<sup>2</sup> asi není příliš překvapivé, že ze sedmi tematických příspěvků jsou tři věnovány právě německému imperialismu. Ostatní autoři se věnují koloniálním zkušenostem Velké Británie a Francie, postupnému úpadku kdysi mocné osmanské říše a rozporným dopadům zamýšlených reformních opatření, jakož i z pohledu zkoumané matérie poněkud netradičnímu, ale dle mého názoru velmi vhodně zvolenému tématu budování sovětské „imperiální“ mocenské struktury ve střední Asii ve dvacátých a třicátých letech minulého století.

Jak již bylo zmíněno, tematický záběr publikace jako celku je poměrně široký. I tak lze ovšem v prakticky všech studiích nalézt podobné či identické rysy, které umožňují dát myšlenke „imperiální bezmoci“ obecnější rozměry a platnost. Sovětští inženýři, prokurátoři a strážníci funkcionáři v Dušanbe, britští koloniální úředníci a majitelé plantáží v Indii, stejně jako příslušníci *Schutztruppe* v Německé východní Africe a dalších koloniích dříve či později narazili na stejný problém. Jednalo se o kombinaci strachu z neznámé, „barbarské rasy“, které měli právě oni přinést výdobytky moderní civilizace; pocitu vlastní nadřazenosti, který je často sváděl k chování, jež by bylo v domovských zemích nepřijatelné; a zároveň obav z vlastního selhání, z neúspěchu jak v rovině osobní, tak „civilizační mise“ jako celku.

Publikace správně poukazuje na skutečnost, že kolonie a periferní oblasti byly zároveň místem „stírání“ (s. 91) tak pečlivě vyargumentovaných a ospravedlněných rozdílů mezi „nadřazenou západní“ a „podřízenou domorodou“ civilizací, že sám rozdíl mezi imperialistou a jeho domorodým „poddaným“ se často po určité době vytrácel. Představitel imperiální, pokročilé Evropy se pak vracel do „primitivního“, již dávno překonaného historického stádia své existence (s. 115). Tím byla vlastně implicitně popřena nadřazenost „jeho“ kulturního a civilizačního dědictví, které se tváří v tvář výzvám „civilizační mise“ neukázalo být dostatečně odolným. Snahy ospravedlnit tuto „slabost“ individuálním selháním jednotlivců, nedostatkem zkušeností či dokonce neblahým vlivem tropického podnebí na fyzickou a psychickou konstituci Evropanů nemohly v důsledku zakrýt skutečnost, že výše zmíněná „nadřazenost“ nebyla v řadě ohledů ničím více než sociálním a myšlenkovým konstruktem.

1 Konkrétně se jednalo o konferenci „Helpless Imperialists: Imperial Failure, Radicalization and Violence between High Imperialism and Decolonization“, která se konala ve Freiburgu (im Breisgau) v lednu 2010 (viz poděkování v závěru knihy, s. 210).

2 Recenzovaná publikace je šestým svazkem v edici „Schriftenreihe der FRIAS School of History“. V textu některých příspěvků lze i proto najít četné odkazy na předešlé tituly z této řady, zejména na kolektivní monografii Jörn LEONHARD – Ulrike von HIRSCHHAUSEN (edd.), *Comparing Empires: Encounters and Transfers in the Long Nineteenth Century*, Göttingen-Oakville (CT) 2011.

Lze říci, že autorům jednotlivých příspěvků se podařilo zasadit často diskutovanou problematiku postupného úpadku imperialismu v meziválečném období a pozdější dekolonizace do širšího historického kontextu. Poukazují přitom na to, že již v době největšího rozmachu koloniální a teritoriální expanze bylo možno pozorovat příznaky vnitřní nestability a zranitelnosti imperiálního konceptu. Snahy o dosažení větší vnitřní soudržnosti mnohonárodnostních říší, ale i národních států, prostřednictvím modernizačních opatření či politických a státoprávních reforem nepřinesly ve většině případů očekávané výsledky. Jak přesvědčivě dokládá Jörn Leonhard (např. s. 30, 32 a jinde v textu) nebo Gregor Thum v příspěvku o německé (pruské) přesídlovací a kulturní politice v etnicky polských oblastech na východě země (s. 137–162), někdy se tyto pokusy dokonce obrátily proti svým původcům a měly spíše negativní než pozitivní účinek.

Publikaci je možno v každém případě doporučit čtenářům se zájmem o problematiku imperialismu a jeho projevy v politickém, sociálním a kulturním diskursu národních států i mnohonárodnostních říší druhé poloviny devatenáctého a počátku dvacátého století. Je logické, že na poměrně omezeném rozsahu a při zařazení tematicky různorodých příspěvků nebylo v silách autorského kolektivu věnovat jednotlivým zkoumaným otázkám detailní pozornost a pokrýt všechny jejich aspekty. To však ani nebylo cílem práce. Tu lze použít spíše jako východisko pro další bádání, stejně jako materiál k zamyšlení nad povahou imperialismu nejen obvyklým prizmatem „velkých dějin“, ale prostřednictvím historie každodennosti, sociální a kulturní historie a dokonce psychologie (viz zejména příspěvky o „tropickém šílenství“ a dopadech tohoto široce diskutovaného fenoménu na koloniální politiku evropských velmocí).<sup>3</sup> Toto směřování výzkumu imperialismu je v souladu s aktuálním historiografickým trendy, které se soustřeďují na zhodnocení některých doposud spíše opomíjených stránek imperiální historie.

I přes značnou různorodost jednotlivých příspěvků se editoři publikace snažili o určité sjednocení textu jako celku. Zatímco v oblasti formálních náležitostí (způsob odkazování, základní struktura příspěvků) se jim to do značné míry podařilo, obsah a přístup ke zpracování tématu pochopitelně výrazněji ovlivnit nemohli. Například studie o sovětské střední Asii (s. 163–186) je založena na rozsáhlém výzkumu v ruských a tádžických archivech,<sup>4</sup> na jejichž fondy se autoři často odkazují. Naopak kapitola o podobě pozdního poválečného britského a francouzského kolonialismu v jihovýchodní Asii (s. 187–209) je založena na sekundárních zdrojích, přičemž autor cituje i dostupné primární dokumenty pouze zprostředkovaně.<sup>5</sup> Tento nesoulad mezi zvolenými metodami výzkumu a informační bází, s níž různí autoři pracovali, působí poněkud rušivě. Na druhou stranu je nutno ocenit, že i přes obtížnou uchopitelnost a konceptualizaci některých specifických témat je publikace psána poměrně čtivým jazykem, který ji činí zajímavou i pro širší čtenářskou obec. Pozitivem je rovněž skutečnost, že byly téměř eliminovány obsahové nepřesnosti či chyby. Jedním z mála příkladů, kde podobná chyba v textu zůstala, je tvrzení, že Paul von Lettow-Vorbeck velel německým koloniálním jednotkám během

3 Kapitoly „Welcome to the Jungle: Imperial Men, ‘Inner Africa’ and Mental Disorder in Colonial Discourse“ od Sandry MAŠ, s. 92–116; a „*Tropenkoller*: Male Self-Control and the Loss of Colonial Rule“ od Evy BISCHOFF, s. 117–136.

4 Ruský státní archiv sociální a politické historie (RGASPI); Státní archiv Ruské federace (GARF); Ústřední státní archiv Republiky Tádžikistán (TsGA RT).

5 Například zprostředkovaný odkaz na plné znění francouzské Deklarace o Indočíně z 24. března 1945 (viz pozn. 21, s. 200), které je mimo jiné dostupné i v elektronické podobě. V archivech by jistě šly dohledat i projevy britské snahy o odpor vůči americké anti-imperialistické politice během druhé světové války (viz pozn. 5, s. 190).

ozbrojeného stretu v „Nemecké juhozápadní Africe“ (s. 93: Ve skutečnosti se jednalo o tažení, které probíhalo v letech 1914–1918 v Nemecké východní Africe a přilehlých portugalských, belgických a britských koloniích. Jedná se však spíše o opomenutí, na s. 107 je již informace uvedena správně). S některými závěry a tvrzeními, například hodnocením dopadu komunistického povstání a občanské války v Malajsku na existenci „pozdně koloniálního státu“ (s. 206), by šlo jistě polemizovat, avšak to zásadněji neubírá na legitimitě autory prezentovaných názorů.

Závěrem lze jen dodat, že recenzovaná publikace je platným příspěvkem do diskuse o imperialismu, jeho různých podobách a aspektech. Její přínos nespočívá primárně v komplexním zhodnocení fenoménu, ale spíše v představení několika různých tematických oblastí a jejich významu v rámci dané problematiky. Čtenář s hlubším zájmem o některou z těchto oblastí pak může publikace využít jako vhodného odrazového můstku při hledání dalších zdrojů informací.

Jan Bečka

Hana KUBÁTOVÁ

*Nepokradeš! Nálady a postoje slovenské spoločnosti k židovské otázce, 1938–1945*

Praha, Academia 2013, 266 s., ISBN 978-80-200-2230-1.

Monografia Hany Kubátovej, venovaná vzťahom slovenskej majority a židovskej minority v rokoch 1938–1945, predstavuje rozsiahly príspevok k historickému výskumu v tejto oblasti. Ako autorka sama v úvode poznamenala, doterajšia slovenská historiografia sa v prevažnej väčšine zameriavala len na židovskú menšinu a rôzne druhy represíí, ktoré boli voči nej uplatňované. Aj napriek tomu, že sa práce Ivana Kamenca, Eduarda Nižňanského i niekoľkých ďalších historikov čiastočne venovali aj typológii vzťahov a ich prejavov medzi týmito dvoma skupinami, ucelené spracovanie percepcie Židov slovenskou spoločnosťou v období druhej svetovej vojny doteraz chýbalo.

Úvodná časť publikácie podrobne spracováva stav doterajšieho historického výskumu a naznačuje metodologické východiská, na základe ktorých sa H. Kubátová rozhodla pristúpiť k spracovaniu zvolenej témy. Jej znalosť zahraničnej literatúry v otázke teoretických konceptov antisemitizmu je naozaj pozoruhodná. Dostatočný priestor venuje vysvetľovaniu všeobecnosti antisemitizmu a jedinečnosti holokaustu, poukazuje na obsah a vývoj termínu Zygmunda Baumana – pojmový Žid – ktorý analyzuje aj v súvislosti s teologickou koncepciou Joshuu Trachtenberga (s. 31–32). Autorka zdôrazňuje chápanie nenávisti Židov pod prizmou kresťanstva, z čoho vyplýva aj primeranosť používania termínu antijudaizmus. V kontexte výskumu postojov silne religióznej slovenskej spoločnosti považujem tento prístup za jednoznačne určujúci. Historické pozadie slovensko-židovských vzťahov podrobnejšie zachytáva stručným pohľadom na formovanie slovenského národa, teda v súvislosti s rastúcim etnickým nacionalizmom, v rámci ktorého stáli Židia na okraji kvôli ich jazyku a promaďarskej orientácii. Aj napriek tomu, že 19. storočie predstavuje len prológ k ťažiskovému obdobiu tejto publikácie, rozhodne by bolo zaujímavé zmieniť sa bližšie o asimilačných možnostiach židovského obyvateľstva.<sup>1</sup> K tejto problematike už dokonca vyšla aj monografia Petry Rybářovej, ktorá prekvapujúco úplne absentuje v prehľade

1 Srov. Ivan KAMENEC, *Bieda antisemitizmu a asimilácie u malých národov a štátov strednej Európy*, in: Ivan Kamenec, *Hľadanie a blúdenie v dejinách*, Bratislava 2000; *Historická retrospektíva formovania židovského národa v moderných slovenských dejinách*, Sociológia 24, 1992, č. 1–2.